

АЙТОВ С.Ш.

УДК1:001+930(4)

ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ТА ПІЗНАВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИНЕРГЕТИКИ

Методологічні підходи синергетики та історичної антропології мають сутнісні риси подібностей. Зокрема, це стосується таких концептів, як зворотний зв'язок та ментальність, активне застосування пізнавального принципу міждисциплінарності, велика складність об'єктів, що вивчаються, застосування діалогового підходу у наукових дослідженнях, розуміння альтернативності розвитку як природних, так і соціальних систем.

Ключові слова: синергетика, історична антропологія, методологія, пізнавальний потенціал, філософія історії.

Методологические подходы синергетики и исторической антропологии имеют существенные черты. В частности, это касается таких концептов, как обратная связь и ментальность, активное применение познавательного принципа междисциплинарности, большая сложность изучаемых объектов, применение диалогового подхода в научных исследованиях, понимание альтернативности развития как природных, так и социальных систем.

Ключевые слова: синергетика, историческая антропология, методология, познавательный потенциал, философия истории

Methodological approaches and synergy of historical anthropology are essential features. In particular, it refers to concepts such as feedback and mentality, the active use of the cognitive principle of interdisciplinarity, the greater complexity of the studied objects, the use of dialog approach in research, the understanding of alternative development, both natural and social systems.

Keywords: synergy, historical anthropology, methodology, cognitive potencial, philosophy of history

Актуальність. Синергетика є однією із найбільш динамічно розвиваючихся галуззю сучасної філософії та науки. Аналізу різноманітних напрямків цього інтелектуального феномену присвячено багато досліджень. Розумові засади та проблеми синергетики розглядаються, зокрема, у працях О. Тоффлера, В. Аршинова, М. Чешкова, М. Сапронова, К. Делокарова, К. Хвостової та ін. Однак питання когнітивних взаємовпливів синергетики та історичної антропології є мало дослідженим, що надає актуальність темі даної статті.

Проблемою даної роботи є аналіз когнітивних відповідностей та взаємодії

синергетики і соціально-гуманітарних наук, історичного пізнання.

Мета. Метою статті виступає дослідження пізнавальних «перетинів» та когнітивного діалогу синергетики, як потужного напрямку у філософії й науковому пізнанні та історичної антропології, яка входить до кластеру історичних наук.

Основна частина. Вельми важливою проблемою у когнітивному полі аналізу взаємовпливів філософії науки та історичної антропології, розуміння пізнавального діалогу цих галузей пізнання є з'ясування співвідношення методологічних підходів й

цілей науки про «людину в часі» та синергетики.

Осмилення даної когнітивної проблеми є цілком логічним й обґрунтованим, оскільки синергетика починає займати основоположне місце у постнекласичній науковій картині світу з новою онтологією та новим інтелектуальним інструментарієм.

Синергетика вважає аксіомою нелінійний характер розвитку суспільства й науки на протилежності традиційним науковим уявленням про лінійність прогресу у всіх площинах людської діяльності [3, с.111].

Синергетична теорія розглядає розвиток суспільства та будь-яких систем у їх динаміці. Остання здійснюється на тлі хаосу, неупорядкованих й зовні зовсім не пов'язаних між собою подій та процесів. При цьому, виокремлюються кілька різновидів хаосу, зокрема, рівноважний, динамічний, нерівномірний, турбулентний, статичний. Саме хаос є, з точки зору синергетики є джерелом встановлення порядку стабільного, рівноважного стану системи (у тому числі, соціальної). До найважливіших понять даної науки відносяться: нелінійність, самоорганізація, відкритість, складність, біфуркація, когерентність, випадковість. Відомою, навіть за межами сучасних синергетичних студій, стала категорія біфуркації. Остання розуміється як певна точка поліваріантності розвитку, причому ймовірність шляхів розвитку системи є майже однаковою [3, с.111-112]. Вельми широко розповсюдились також і наукове уявлення про самоорганізацію систем. Вона розуміється як здібність різноманітних систем до саморозвитку, як під впливом дії зовнішніх чинників, так і завдяки внутрішньо системним процесам [3, с.114].

Серед основних завдань синергетичного дослідження виокремлюють необхідність розуміння уявлень вивчаємого об'єкту про ідеали та найбільш значимі феномени соціального буття – добро та зло, правда та не правду, свободу та не свободу; їх співвідношення із ідеалами та цілями так

званих «управляючого центру» і «управляємої периферії» [6, с.171].

Наведені когнітивні завдання синергетики майже повністю співпадають із відповідними інтелектуальними цілями історичної антропології: дослідженням уявлень суспільств та окремих особистостей минулих епох про оточуючий світ, його соціально-економічні, соціально-культурні, природничі реалії тощо, про моральні, релігійні, розумові цінності даної епохи.

Суттєвою когнітивною особливістю концептуальної парадигми синергетики є принцип когерентності, який передбачає цілісність наукового пізнання, його природничо-технічного та соціально-гуманітарного сегментів. Таке бачення науки, запропоноване основоположником синергетики І. Пригожиным, має наслідком і уявлення про цілісність предмета наукового пізнання. Отже, науковий пошук включає у сферу когнітивних процесів такі елементи, як соціальне буття людини, антропологічну природу людини, Всесвіт [8, с.123].

Велика (можливо, надзвичайно) ступінь полідисциплінарності, застосування у дослідженнях знань та концептів із багатьох наукових дисциплін, поєднує інтелектуальні підходи синергетики та історичної антропології, а також теорії «локальних цивілізацій». Остання також прагне до максимального можливого наукового синтезу й інтегрує як природничі (фізична географія, кліматологія, біологія) так і соціально-гуманітарні науки (історія, соціологія, етнологія тощо).

Високий рівень полідисциплінарного синтезу потрібен синергетиці для досягнення хаотичних, тобто багатоваріантних процесів у різноманітних сферах реальності у природничій так само, як і в соціальній. Втім, хаос розуміється як надзвичайно складна форма порядку. Останній базується не на інваріантності, але на великій варіативності подій та явищ. І. Пригожин вважає джерелом останніх функціонування відкритих систем, і необоротних процесів, що відбуваються у них. Ця «динамічна невизначеність»

пов'язана у синергетиці із категорією випадковості [7, с.253]. Вона є центральною, не тільки у синергетиці, але і у всій постнекласичній науці.

Висока варіативність досліджуємої реальності властива і соціально-гуманітарним наукам, у тому числі історичній антропології, що визначається великою складністю індивідуальної та соціальної психіки (у історичні часи та в сучасності), а отже, непередбачуваність, «випадковість», багатьох історичних подій, вчинків й соціально-значущої поведінки окремих людей і цілих соціумів. Ця варіативність траєкторій розвитку «історичних суб'єктів» досить чітко розумілась вже засновниками даної науки: Й.Гойзінгою, М. Блоком, Л. Февром й набула статус основного когнітивного концепту у інтелектуальних підходах мікроісторії (1970-ті – 1990-ті р.р.).

Розуміння випадковості та багатоваріантності природничих й соціальних процесів вельми логічно передбачає існування відповідного стилю мислення, інтелектуальних навичок та концептуальних підходів. Інакше кажучи, синергетичні дослідження потребують відповідного інтелектуального інструментарію. Таким інструментарієм, на думку В. І. Аршинова, виступає діалоговий засіб мислення, як відкритий, необратимий та розвиваючийся процес [1, с.416].

Незалежно від досліджень І. Прігожина, принцип діалогу як один із основних засобів пізнання минулого був відкритий та сформульований М. Блоком, А. Февром, а дещо пізніше, М.М. Бахтіним. Останній блискуче втілює цей позитивний підхід при реконструкції народної сміхової культури середніх віків та ренесансу – у відомій праці [2].

Поряд із аналізом природничих та соціально-культурних процесів, синергетика досліджує і розвиток науки, як когнітивного процесу та суспільних інституцій. З точки зору синергетичних підходів, наука є

відкритою системою, яка тісно пов'язана багатьма взаємозв'язками із суспільством.

Наукове пізнання є об'єктом потужних впливів оточуючого соціального середовища, культурних чинників [5, с.13-14].

Логіка динаміки науки як соціальної системи та інших систем суспільства підлягає закону циклічності оскільки на думку синергетиків, останні проходять у своєму розвитку декілька основних етапів: становлення, розвиток, упадок, руйнацію (катастрофу). Причина динаміки соціальних систем полягає у необхідності їх постійно пристосовуватися до змінюючихся умов функціонування (переживати флуктуацію) [6, с.166].

Цікаво відзначити вельми помітну когнітивну кореляцію синергетики із вже згаданою теорією «локальних цивілізацій», з її циклічною послідовністю розвитку цивілізаційних макрооб'єктів та майже аналогічними фазами їх динаміки.

Але на відміну від уявлень, зокрема, Л.М.Гумільова про жорсткий та безальтернативний характер розвитку цивілізації, творці синергетики (у дусі підходів постнекласичної науки) вказують на варіативність динаміки як природничих, так і суспільних систем.

Як відзначає І. Прігожин, окрім детермінованих процесів певні фундаментальні явища, зокрема, біологічна еволюція або еволюція культур різних історичних епох мусять містити певні елементи ймовірності [5, с.34].

Вельми великий рівень ймовірності, флуктуації у розвитку суспільства є результатом особливості цієї системи. На думку І. Прігожина, людське суспільство являє собою надзвичайно складну систему, яка здатна генерувати велику кількість біфуркацій. Наслідком цього є дуже значна кількість культур, які склалися у досить короткий час, що підтверджено джерелами історії людства [4, с.386].

Історичний час, і час взагалі є важливим для синергетики об'єктом дослідження й

розглядається як один із чинників суспільної динаміки, у сенсах розуміння минулого й впливу цього – адекватного розуміння. Подібно до історичної антропології, В. Аршинов вважає, що розуміння історичних епох залежало від картини світу даної доби, а також тих питань, які кожна наступна епоха задає минулу [1, с. 415].

У розумінні сутності історичного часу синергетична теорія також вельми близька до концептуальних схем, які з'являлися у різні періоди розвитку наукових концепцій історичної антропології. Зокрема, погляди І. Пригожина зіставляють із концепцією Ф. Броделя, для творчості якого властиве розуміння історичного часу як різнорівневої системи; кожен із рівнів останньої охоплює різні за терміном відрізки часу [5, с. 20-21].

У дусі багатьох наведених когнітивних паралелей із соціально-гуманітарними науками, й відповідно концептуальній ідеї синергетики про єдність всього наукового пізнання, остання підходить і до розуміння сутності та особливостей історичної науки. Історичне пізнання, зокрема, історію науки (у тому числі й соціальних наук), І. Пригожин прагне вписати в історію думки, з метою інтегрувати її із еволюцією західної культури на протязі останніх трьох віків [329, с. 36].

У даній, цілком логічній, когнітивній схемі, викликають питання її вельми обмежені просторові й часові рамки. Не ясно, чому вчений акцентує увагу саме на європейській культурі, нехтуючи, наприклад, китайською, арабською, або латиноамериканською; чому обраний інтервал останніх трьох століть й проігноровані епохи античних, середніх віків та ренесансу. У цілому ж вона (когнітивна схема) виглядає інтелектуально плідною й за суттю корелює із концептуальними підходами постпозитивістської парадигми філософії науки.

Наукова новизна полягає у аналізі різноманітних когнітивних паралелей та взаємовпливів синергетики та історичної антропології. Висновки. Як бачимо, методологічні заходи синергетики та

історичної антропології виявляють риси концептуальної подібності. Перетинаються й деякі об'єкти їх досліджень. М. В. Сапронов вказує на суттєві аналогії між поняттями «структурна інформація» (із проблемного поля синергетики) та «традиція», яке є важливою категорією історичної антропології, та науки суміжних з нею соціально-гуманітарних наук (зокрема, соціології та етнології), [6, с. 162].

Особливо важливим аналіз традицій (етнічних, суспільних, культурних) є для таких складових історичної антропології, як історія ментальності та історія повсякденного життя.

Бібліографічні посилання

1. Аршинов, В.И. Послесловие. Естествознание и развитие диалога с прошлым, настоящим и будущим [Текст] / В.И. Аршинов и др. / И. Пригожин, И. Стенгерс Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. – М.: Прогресс, 1986. – с. 408-423.
2. Бахтин, М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса [Текст] / М.М. Бахтин. – М.: Художественная литература, 1965. – 454с.
3. Делокаров, К.Х. Системная парадигма современной науки и синергетики [Текст] / К.Х. Делокаров // Общественные науки и современность. – 2000. – №6. – с. 110-118.
4. Пригожин, И.Р. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой [Текст] / И.Р. Пригожин, И. Стенгерс. – Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 431с.
5. Пригожин, И.Р. Предисловие к английскому изданию / И.Р. Пригожин, И. Стенгерс / И.Р. Пригожин, И. Стенгерс Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. – М.: Прогресс, 1986. – с. 34-39.
6. Сапронов, М.В. Синергетический подход в исторических исследованиях: новые возможности и трудности применения [Текст] / М.В. Сапронов // Общественные науки и современность. – 2002. – №4. – с. 158-171.
7. Тоффлер, О. Наука и изменение [Текст] / О. Тоффлер / И. Пригожин, И. Стенгерс Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. – М.: Прогресс, 1986. – с. 11-33.
8. Чешков, М.А. Мир наук и наука о мире в свете идей И. Пригожина [Текст] / М.А. Чешков // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №1. – с. 121-126